

12. Ekonomik Sorunların Nöroekonomik, Ahlaki Boyutu ve Edebiyatta Yansımaları¹

Hasan ALPAGO²

APA: Alpago, H. (2024). Ekonomik Sorunların Nöroekonomik, Ahlaki Boyutu ve Edebiyatta Yansımaları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (42), 172-191. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13975292>

Öz

Edebi metin ile bilimsel makaleler arasındaki temel fark, birisinin toplumsal gerçekleri belirli bir senaryo çerçevesinde öngörü ve empatiye dayalı bir şekilde kurgulaması diğerinin ise verilere dayanarak var olan bilimsel bir sistemle sunmasıdır. İkisinin ortak yönü ise topluma hizmet ve belirli bir konuda karar verebilmek için belirli bir mantığa ve gerekçeye sahip olmaktır. Ekonominin edebiyata yansımaları daha çok ahlaki ve nöroekonomik boyuttadır. Bu açıdan edebiyatta ekonominin konumunu anlayabilmek için konunun dinî, felsefi, sosyopolitik ve ahlaki boyutlarının karşılıklı analizle değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Öte yandan düşünen ve planlama yapan bir canlı olarak her bir insanın özellikle diğer insanlarla olan iktisadi ilişkileri yerel ve uluslararası bazda belirli bir ahlaki, değer zinciri ve temele dayanmaktadır. Ahlakla ekonomi temel ilkesi karşılıklı değerlere dayalı ekonomileri tanımlamaktadır. Ahlaki ekonomi normatif bir kavram değildir. Daha ziyade aydınlanmadan bu yana ekonomik yaşamın nesnel yasalarını gösterme amacıyla ortaya çıkan ekonomi politığın karşıtı bir terimdir. Buna göre özellikle ücretler ve gıda fiyatları konusunda, yalnızca objektif olarak sunulan bu piyasa kanunlarına boyun eğenler rasyonel davranabilmektedir. Ahlaki ekonominin farklı biçimleri, ekonomi politığın ileri sürdüğü nesnel gerçeklerin evrenselliğini boşa çıkarır. Öte yandan tipik olarak hayatta kalmanın veya geleneklere uygun yaşamının, yani tam anlamıyla ahlaki açıdan iyi veya kabul edilebilir olmanın gerekliliğini öne sürerler. Ahlaki ekonomi modelinin modelleri, daha önceki kültürlerin veya günümüzün yerel topluluklarının geleneksel geçimlik ekonomileridir. Bu çalışmada bu konu sistematik bir yöntemle değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Edebiyat, yoksulluk, İktisat, ahlak, paylaşım, kuramlar, sosyal adalet

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: 2

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 11.09.2024-**Kabul Tarihi:** 20.10.2024-**Yayın Tarihi:** 21.10.2024; DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13975292>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü / Assist. Prof. İstanbul Nişantaşı University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of Aviation Management (İstanbul, Turkey), **eposta:** hasan.alpago@nisantasi.edu.tr, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0009-0005-9279-5844>, **ROR ID:** <https://ror.org/04f81fm77>, **ISNI:** [0000 0001 2259 4311](https://orcid.org/0000-0001-2259-4311), **Crossref Funder ID:** [501100002966](https://orcid.org/501100002966)

The Moral Dimension of Economic Problems and Their Reflections in Literature³

Abstract

The main difference between literature and scientific articles is that one constructs social realities within a certain scenario based on foresight and empathy, while the other presents what exists with a scientific systematic based on data. What they both have in common is having a certain logic and justification to serve society and to make decisions on a certain subject. The reflections of economy in literature are mostly in moral and neuroeconomic dimensions. In this respect, in order to understand the position of economy in literature, it is important to evaluate the religious, philosophical, socio-political and moral dimensions of the subject through mutual analysis. As a thinking and planning creature, each person's economic relations, especially with other people, are based on a certain moral, value chain and foundation on a local and national basis. The basic principle of moral economy defines economies based on mutually supportive moral values. Moral economy is not a normative concept. Rather, it is a term opposed to political economy, which has emerged since the enlightenment with the aim of showing the objective laws of economic life. Accordingly, only those who obey these objectively presented market laws, especially in terms of wages and food prices, can act rationally. Different forms of moral economy void the universality of the objective truths put forward by political economy. On the other hand, they typically assert the necessity of survival or living according to tradition, that is, being fully morally good or acceptable. The models of the moral economy model are the traditional subsistence economies of earlier cultures or present-day local communities. This subject is evaluated with a systematic method in this study.

Keywords: Literature, poverty, economics, morality, sharing, theories, social justice

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 2
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 11.09.2024-**Acceptance Date:** 20.10.2024-**Publication Date:** 21.10.2024; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.13975292>
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Bu makalede temel olarak toplumda gelir dağılımı sorunu edebiyat ve sosyal düşünceler çerçevesinde mercek altına alınmaktadır. Ayrıca makalede liberal ve sosyalist ekonomik sistemler Smith ve Marks fikirleri doğrultusunda felsefi düşüncenin ahlaki yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Böylece toplumsal sorunların felsefe, ekonomi ve edebi eserlere yansımaları analiz edilmiştir. Çünkü bu yansımalar sonuç itibarıyla insan davranışlarının neden ve sonuçlarıyla ilgilidir. Bu yüzden panel, konferans ve sosyokültürel tartışmalarda sosyal bilimciler ve edebiyatçılar aynı konu üzerinde ortak tartışmalar yapabilmektedir.

Öte yandan sosyal piyasa ekonomisinin özü, bir yandan toplumda refah ve güvenliği garanti altına almak diğer yandan ekonominin ve bireylerin özgürlüğünü korumaktır. Ekonomik değer yaratımı, vergi gelirleri ve sosyal güvenlik katkıları şeklinde refah devletinin finansman temelini oluşturduğundan refah devleti piyasa ekonomisine bağımlıdır. Piyasa ekonomisi, toplumun yenilik yapma yeteneğini artırdığı için bireylerin risk alma istekliliğine bağlıdır. Refah devletinin de belirli yaşam risklerini hafifletme ve böylece toplumun piyasa ekonomisi davranışını teşvik etme görevi vardır.

Devlet, iş dünyası ve toplum arasındaki etkileşimler çeşitlidir. İlk olarak piyasa oyuncularının davranışlarını kontrol etmeye veya çalışma saatleri kanunu gibi kural ve yasaklar yoluyla çalışanların sağlığını korumaya yönelik yasal düzenlemeler bulunmaktadır. İkinci olarak etkileşim, belirli durumlarda yeterli gelir elde edemeyen kişilere yönelik işsizlik yardımı gibi maddi faydaları içermektedir. Üçüncüsü, anaokulları, hastaneler veya okulların inşaatı ve işletilmesi gibi mal ve hizmet biçimindeki sosyal altyapının sağlanmasını içerir. Buna göre refah devleti pek çok politika alanında şekillenmektedir: Bir yandan ücret merkezli sosyal güvenlik sistemi ile sosyal politika, daha geniş anlamda ise iş gücü piyasası, eğitim, aile ve eşitlik politikası üzerinden şekillenmektedir. Refah devletinin hukuk sistemi, finansmanı ve organizasyonu belirli temel prensiplere dayanmaktadır. Burada liberal ve sosyalist görüşler farklı bakış açılarıyla kendilerine göre prensipler belirlemektedir.

İşte bu makalede bu konu daha çok edebiyat, inanç sistemleri, felsefe ve morale dayalı eserlerde Smith ve Marks gibi düşünürlerin bakış açıları çerçevesinde mercek altına alınmıştır. Çünkü bu etmenlerin hepsi birbirini doğrudan etkileyen ortak değer ve dayanaklara sahiptir. Nitekim Smith iktidadi düşünce sistemini temel olarak ilahi bir gizle el yordamına dayandırırken Marks argümanlarını Hegel felsefesinden aldığı ve maddi süreçler üzerine oturttuğu diyalektik kavramı ile temellendirmektedir. En önemlisi de tüm edebî eserlerde mutlaka ya dinî ya liberal ya da sosyalist bir bakış açısı çerçevesinde karakterlerin ekonomik durumları konumlanmıştır. Kısacası hiçbir bilim ve bakış açısı diğerlerinden tamamiyle bağımsız değildir. Bundan dolayı makale bu konu iktisadi düşünce tarihi çerçevesinde multidisipliner bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Romanların, felsefi akımların ve diğer tüm bilimsel veya sosyokültürel çalışmaların ortak noktası insan davranışlarını anlamak, anlamlandırmak ve doğru bir şekilde yönlendirmektir. Bu açıdan her yazar aynı zamanda toplumda bir mentörlük rolü olan ve sorumluluk üstlenen bir araştırmacı konumundadır. Bu çerçevede bakıldığında ekonomi bilimi de toplumdaki kaynakların varlığını, dağılımını, verimliliğini ve bu kaynakların devamı veya artması için gelecekte nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini değerlendirir.

Sonuç itibarıyla ekonomi bilimi hane halkı, devlet ve firmaların daha etkin kararlar almasına yardımcı

olmayı hedefler. Öte yandan konunun bir de sosyokültürel boyutu bulunmaktadır ve ekonomik olayların davranışsal boyutunu ekonomi dışındaki kaynaklardan gözlemlemek mümkündür. Bu bakış açısıyla bütüncül bir yaklaşım elde edilebilir. Bu bağlamda edebî ve sosyal-felsefi eserlerde konunun ele alınış şeklinin değerlendirilmesi önem kazanmaktadır. Bu konuda günümüzde “nöroekonomi” adlı bir bilim dalı da gelişerek konunun davranışsal, psikolojik, sosyolojik, rasyonalite ve duyuşsal boyutunu bu çerçevede ele almaktadır. İşte bu bağlamda bu makalenin temel araştırma konusu başta roman gibi edebî eserler ve bilimsel yayınlar dahil olmak üzere çeşitli yayınlardan yola çıkarak bir toplumun yoksulluk ve ekonomik durumunun ne ölçüde ele alındığını değerlendirmektedir. Başka bir ifadeyle bu eserlerden yola çıkarak bir toplumdaki ekonomik durum hakkında hangi verilerin elde edilebileceğini tartışmaktadır.

Din, Edebiyat, Felsefe ve İktisadın Kıt Kaynak Paylaşımı Konusundaki Yaklaşımlarının Metodolojisi

İnsanların topluluklar halinde yaşamaya başlamasıyla birlikte ekonomik ilişkilerindeki bireysel değiş tokuş süreci kamu gücünün de eklenmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Ancak kamu özellikle siyasi güç olarak ekonomik bir sistemin ayrılmaz bir parçası hâline gelince ekonomik kurallar ile siyasi hedefler arasında uyumsuzluklar ön plana çıkmaya başlamıştır. Nitekim yürütme organı olarak siyasi güç zaman zaman ekonomiyi kendi önceliklerine göre yönetmeyi tercih etmiştir. Ancak bu durumda siyasi gücün ekonomik sistemin işleyişi ve kuralları yerine kendi önceliklerini ön plana çıkarması beraberinde bazı sorunları da getirmiştir. Bu sorunların neden ve sonuçları özellikle edebî ve bilimsel yayınlara yansımıştır.

Tarihi boyunca tüm disiplinlerin ortak çabası, insanların yararına ve lehine olacak sistemler geliştirerek içinde yaşadıkları çağda insanların barınma ve beslenme ihtiyaçlarını gidermeyi, saygın bir sosyal yaşam sürdürmelerini sağlamayı hedeflemektedir. Her eylemin bir ekonomik maliyeti olmasından dolayı bu disiplinlerin başında iktisat bilimi gelmektedir. Başka bir deyişle yeterli ekonomik kaynak olmadığı zaman herhangi bir hedef belirlemek ve buna göre adımlar atmak mümkün değildir. Bu açıdan ekonomik kaynakların varlığı, açığa çıkarılması ve paylaşılması sadece ekonominin konusu değil aynı zamanda toplumsal ideallerin, siyasi hedeflerin, ideolojilerin, edebiyatın, felsefenin ve inanç sistemlerinin odak noktasında yer almaktadır. Zaten ekonomik olayların neden ve sonuçları salt ekonomi kaynaklı değildir ve ekonomik gelişmeleri anlamak ve yönetmek için salt iktisadi bir bakış açısına dayalı bir değerlendirme yetersiz kalacaktır.

Öte yandan dinî akış açılarında genel anlamda kıt kaynak sorunu kabul edilmez. Örneğin İslam’a göre, “Herkesin rızıkını Allah verdiği” için herkese yetecek kadar kaynak her zaman mevcuttur. Buna göre her kişi kendi rızıkıyla doğar. Bu çerçevede bakıldığında iktisat konularının din açısından ele alınışı maksimum fayda anlayışına göre şekillenmemiştir. Burada kıtlık, yoksulluk ve kaynakların dağılımı konusu daha çok ibret alınmak için işlenmektedir. Bu açıdan dinî kaynaklardan yola çıkarak fayda veya kâr maksimizasyonunun nasıl olacağı, nasıl daha çok ekonomik değer yaratılabileceği, ekonomik büyüme, tasarruf ve maliyet gibi sorunların nasıl ele alınması gerektiği gibi konularda fikir sahibi olmak zordur ve/veya imkânsızdır. Burada bereket ve rızık tabirlerinden yola çıkılarak her türlü gelirin kaynağının yaratıcının takdirinde olduğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır.

Roman ve şiirlerde kaynak paylaşımı veya ekonomik sorunların ele alınış biçimi daha çok karakterlerin yaşamlarını etkileyen ve yönlendiren başlıca etmenler olarak edebî bir üslupla konuya dâhil edilerek gerçeğe yakın bir tasvir yapılmaya çalışılır. Bu bağlamda bir romanın yazıldığı veya olayın geçtiği

döneme ait ekonomik koşullar hakkında fikir sahibi olmak mümkün olsa da romanda iktisat bilimi açısından ekonomik veriler veya önceliklerin somut bir şekilde sunulduğu tam olarak söylenemez. Bu bağlamda bir romandan yola çıkılarak ekonomik büyüme, kâr maksimizasyonu, maliyet minimizasyonu ve gelir dağılımı gibi pozitif sonuçlar veya veriler elde etmek oldukça zordur.

Böylece din ve edebiyata dayalı kaynaklar ekonomik açıdan veri yerine yargı ve durum değerlendirmesi olarak ele alınabilir. Başka bir deyişle veri sunulsa bile bu verilerden kesin ve net sonuçlara ulaşmak mümkün olmayabilir. Edebî bir metin bu veriyi sunma imkânına sahip olmasına rağmen zorunluluğuna sahip değildir. Ayrıca roman açısında bakıldığında fiktif bir metin söz konusu olduğu için verilerin realitesi sorgulanabilir. Burada esas olan insanların ekonomik koşullar karşısında nasıl bir davranış sergiledikleri, karakterlerin nasıl hareket ettikleri ve davranışlarının onları hangi ödüle, cezaya veya hangi koşullarda yaşamaya zorladıklarıdır. Netice itibarıyla bu tür eserlerde nasıl ve neden yerine ne oldu sorusuna cevap aranır. Netice itibarıyla bir edebî eserde asıl gaye ekonomik şartların eser kahramanlarının etkileşimde olduğu bireylere karşı olan eylem ve davranışlarının nasıl şekillendirdiği göstermektir. Örneğin Yaşar Kemal'in "İnce Memed" romanındaki ana karakter olan "İnce Memed" adlı şahsı çevreleyen feodal sistem ve onun oluşturduğu ekonomik gücün sosyolojik sonuçları ve bireysel çözüm arayışlarını bu karakter ışında görmek mümkündür.

Felsefe açısından ise konu iktisadi bakış açılarına biraz daha yakın bir metotla ele alınır. Matematik ve muhasebe sistemlerini ekonomik olayların analizinde kullanmaya başlamanın bu açıdan felsefi eserlerden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda özellikle antik Yunan felsefecilerinden Aristoteles her türlü sosyoekonomik olayı mümkün olduğunda ölçmeye ve gerekçelendirmeye çalışmıştır. Zaten bundan dolayı ekonomi teriminin Yunanca olması gibi ekonomik olayları ölçme yöntemleri de antik Yunan dönemine dayanmaktadır. Bu bağlamda felsefe açısından ekonomik kaynakların dağılım sorunu ve ekonomik koşulların yönetilmesi üzerinde çalışmalar yapılmış ve çözümler üretilmeye çalışılmıştır.

İktisat bilimi açısından ise ekonomik olaylar özellikle Smith ile başlayarak günümüze kadar gelişerek ölçmeye dayalı kâr/fayda maksimizasyonu ve maliyet/gider minimizasyonunu esas alan modellerin geliştirilmesine ağırlık verilmiştir. Bu bağlamda matematiksel modellerden yararlanılarak ekonometrik modeller geliştirilmiştir. Böylece ekonomik olaylar ölçülebilir öngörülere dayanarak yönetilmeye veya yönlendirilmeye çalışılmaktadır.

Dinî ve Edebî Eserlerde Yoksulluk ve Ekonomik Kaynakların Yönetimi Sorunu

Tarihte yoksulluk ve kaynak dağılımı gibi ekonomik konuların neden ve sonuçları hakkında Gılgamış ve Mısır kitabelerinde raslanıldığı gibi Tevrat, İncil ve Kur'an gibi dinî kitaplarda görmek mümkündür. Örneğin Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim'de MÖ 1592 yıllarındaki Hz. Yusuf ve kıtlık konusunda oldukça detaylı bilgileri söz konusudur. Bu kaynaklarda aynı zamanda kaynak dağılımı, doğanın ekonomideki gücü ve kamunun kıtlığı önleme konusundaki çalışmalarını görmek mümkündür.

"Yedi bolluk yılının ardından, yedi şiddetli kıtlık yılı gelecek ki, tohumluk için bir sonraki seneye saklayacağınız az bir miktar hâriç, onlar için o kurak yıllara hazırlık olmak üzere önceden biriktirmekte olduklarınızı yiyecek!" (Yûsuf suresi 48. Ayet).

Ayrıca Socrates, Aristoteles gibi Antik Yunan felsefecileri ekonomik açıdan kaynakların dağılım ve sosyal sonuçlarını felsefi bakış açılarından ele almışlardır. Ekonomi, sosyokültürel yaşam üzerinde ve dolayısıyla sanat ve edebiyat alanında bu konuyu işleyen çok sayıda esere ilham kaynağı olmaktadır.

Özellikle yoksulluk temasının 19. yüzyılda birçok sanatçıya önemli romanlar yazmaya ilham verdiği bir gerçektir.

Fransız yazar Victor Hugo'nun 19. yüzyılda kaleme aldığı "Sefiller" adlı romanda dönemin ekonomik koşullarının insanların sosyal yaşamında yarattığı travmalar konu edilerek olayın çok boyutluluğu mercek altına alınmıştır. Romanda toplum tarafından damgalanmış veya dışlanan kişilerin yoksulluk çıkmazına sürüklenerek adalet ve eşitlik ilkelerinden her yönüyle mahrum bırakılabileceğini betimlemiştir Hugo, (2021, s.107). Aynı durum Tolstoy'un zenginlik ve yoksulluk, mutluluk ve keder, doğa ve sanat gibi evrensel konulara değindiği öykülerinde de gözlenmektedir (Tolstoy, 2018, s.16).

Romanlarda ekonomik olarak zayıf durumda olanların durumu tasvir edilirken, yoksulluğun kişinin tüm yaşamına nasıl tesir ettiğini görmek mümkündür. Fakir veya yoksul kişi ne kadar çalışıp çabalarsa da yoluna her türlü engel konulur, kaliteli bir eğitimi alamaz, vaat edilen maaşı alamaz, sesi duyulmaz, çektiği acılar görmezden gelinir. Böylece yoksulluk kısır döngüsü çemberinde olan insanların bunu bir kader veya sosyal sınıfa aidiyet olarak kabul edip, buna göre davrandıkları gözlenmektedir. Bu durum uzun vadede toplumlarda kast veya alt/üst sınıf şeklinde kalıcı sosyoekonomik yapıların şekillenmesine kadar uzanabilmektedir. Böylece sistemin bir parçası haline gelen yoksulluk gerçeği ve bunun yarattığı sorunlar çözüm yerine kabullenmeyi ön plana çıkarmaktadır (Alpago, 2022a, s.125).

Dini kaynaklarda ekonomik olayların ahlaki, sosyal ve inanç boyutu özellikle vurgulanmaktadır. Örneğin kapitalist sistemde paranın fiyatı olarak temel bir role sahip olan faiz olgusu Kur'an-ı Kerim'de İslam inancı açısından haram olarak nitelendirilmiştir.⁴ Ayrıca İslam'da zekât, Hristiyanlıkta servete bakış açısı⁵, Musevilikte "10 Emir"⁶ çerçevesinde başkasının ekonomik düzenine saygı duyulması gibi hükümler dini bakış açılarından iktisadi yönü açısından önem arz etmektedir. Edebî eserlerde ise özellikle ekonominin kayıt dışı (Kermode, 2014) ve kara para aklama (Lewis, 2014), gibi boyutlarını gerçek olaylardan esinlenerek ele alan kurgulara rastlamak mümkündür.

Türkiye'de Yoksulluk ve Ekonomi Kaynak Dağılımının Edebiyatta Yansımaları

Cumhuriyet Dönemi romanlarında yoksulluğun toplumsal sonuçları, özellikle kırsalda yaşayan nüfusun yaşam standartları ve bu kesimin şehirde yaşadığı uyum ve modern yaşama adaptasyon sorunları ele alınmıştır. Bu bağlamda özellikle Sabahattin Ali ve Yaşar Kemal'in eserlerinde yoksulluk ve gelir dağılımı sorunu ekonomik olarak daha güçlü konumdaki bireyler ile yoksul bireyler arasındaki ilişkilerin çatışma ve adalet arayışları çerçevesinde ele alınmıştır.

Sabahattin Ali özellikle "Kuyucaklı Yusuf" ve "Kürk Mantolu Madonna" adlı eserlerinde bu konuyu edebî bir üslupla ele alırken (Ali, 2019), Yaşar Kemal, "İnce Memed" adlı roman serisiyle ekonomik güç dengelerinin sosyal ve hukuki boyutlarını yoksul bireyler, feodal ağalar ve kamu gücü ilişkileri bağlamında ele almış ve önemli nöroekonomik tespitler ve sonuçların elde edilebileceği verilere dikkat çekmiştir. Yazar bu eserlerinde ekonomik gücü elinde bulunduran feodal beylerin nüfuzunu kullanarak kamu gücünü de kendi lehine kullandığını göstermektedir. Böylece bir toplumdaki bireylerin ekonomik

⁴ "Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, "Alım satım da ancak faiz gibidir" demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah'tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişteki kendisininidir, durumunun takdiri Allah'a aittir. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir." (Bakara, 275)

⁵ "Kendinize güve ve pasın yok ettiği ve hırsızların girip çaldığı yeryüzünde hazineler biriktirmeyin: Ne güve ne de pasın yok ettiği ve hırsızların girip çaldığı cennette hazineler biriktirin. Çünkü hazineniz neredeyse, kalbiniz de orada olacaktır." (Matthäus 6,19-21).

⁶ "Komşunun evine göz dikmeyeceksin. Komşunun karısına, erkek kölesine, cariyesine, öküzüne, eşeğine ve komşunun sahip olduğu hiçbir şeye tamah etmeyeceksiniz (Çıkış -Eksodos 20:1-17)

durumunun o toplumda yasaları, gelenekleri ve sosyokültürel ilişkileri de şekillendirdiği sonucuna varmak mümkündür. Bu açıdan iktisadi olayların sosyopsikolojik ve nöroekonomik arka planını görmek için edebî eserler önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Ayrıca ekonomik kalkınma derecesi ile bir toplumun edebî eserlerle olan ilişkisinin yoğunluğu arasında doğrusal ilişki söz konusudur. Nitekim gelişmiş/sanayileşmiş ülkelerde okuryazarlık ve edebî eserlere olan ilgi oranları az gelişmiş ülke insanlarına kıyasla oldukça yüksektir. (Kemal, 2021).

Orhan Pamuk romanlarında İstanbul özelinden yola çıkarak şehir kültüründe yoğurtçu, bozacı, şerbetçi gibi 1980li yıllara kadar rağbet gören küçük esnafın ekonomik ve sosyal yaşamdaki yeri ve önemini işlemektedir. Bu açıdan yazarın eserleri iktisadi düşünce tarihi açısından önemli veri kaynağı olarak değerlendirilebilir (Pamuk, 2019). Umberto Eco, “Gülün Adı” adlı romanında ekonomik güç olarak kilisenin yoksullara bakış açısını ve kimi din görevlilerinin dini istismar ederek yoksulların zayıf ekonomik durumundan faydalandığını ifade etmektedir. Bu açıdan Eco’nun bu eserinde birçok sosyoekonomik veri elde edilebilir (Eco, 2019).

Ayrıca Türkiye’de yoksulluk ve ekonomik kaynak dağılımı sorunu edebiyatta “Garibanlık” ve “Gurbet” kavramları çerçevesinde ele alınmıştır. Ayrıca Türk edebiyatında insanların çoğu zaman eğitim sonucu elde ettikleri mesleklerini icra etme imkânı bulamadıkları için sırf geçinebilmek uğruna istemedikleri işlerde düşük ücretle çalışmak zorunda kaldıklarını işleyen edebî eserlere rastlamak mümkündür. Örneğin okullarda öğretmen eksikliğine rağmen atanamayan öğretmenlerin veya su ürünleri fakültesinden mezun oldukları halde iş bulamayan mühendislerin durumu gibi birçok konu romanlarda yer almıştır. Bu açıdan özellikle emek gücünün üretkenliğini ve ekonomiye katkısını olumsuz etkileyen sorunları ve bunun sonuçları hakkında romanlardan veriler elde edilebilir (Alpago, 2022).

Getto Türü Yaşam Alanları ve Yoksulluk

Sanayileşmenin önemli bir mesafe katettiği 19. yüzyıldaki hızlı sermaye birikimi ve dev şirketlerin veya fabrikaların kurulması yoksulların durumunu iyileştirmede. Aksine asgari ücretle çalışmak zorunda kalan milyonların sayısını artırdı ve bunların aileleriyle metropollerde paralel yaşam alanları oluşturarak yoksulluk sınırında bir yaşam sisteminin meydana gelmesine yol açtı. Bu çerçevede getto denilen gecekondu veya altyapı sorunları olan geçici mahalleler ve yaşam alanları kuruldu. Üstelik bu tür yaşam alanlarını şekillendiren nesilden sonra gelen jenerasyonlar da bu kısır döngünün bir parçası olarak yaşamlarını devam etmek zorunda kaldı.

Böylece ekonomik durumun yarattığı yeni bir edebiyat, sanat, müzik ve kitle davranış şekli vücut bulmaya başladı. Bu durum Türkiye için arabesk kültürü, seyyar satıcı ve pazarcı gibi hâlâ devam eden olguların meydana gelmesine yol açtı. Batı için ise tabana yayılan özgürlük, kardeşlik ve eşitlik gibi Fransız Devrimi ilkelerine dayalı daha demokratik bir sistemin yerleşmesine yol açtı. Ancak Batı’da gelişen bu yaygın eşitlik dalgasına katılmak isteyen üçüncü dünya ülkeleri, Batılı devletler tarafından desteklenmediği gibi önemli birer sömürge ve ham madde kaynağı olarak değerlendirildi.

Bu doğrultuda Dickens, romanlarında yaygın çocuk işçiliğini işlerken Fontane’in yeni zenginleri ve soyluları; yoksulları ayaktakımı, mümkün olan her şekilde onların yerine konulması gereken bir fenomen olarak görmektedir. Gorki “Foma” adlı romanında komünizm öncesi Rusya’da ekonomik sorunların getirdiği adaletsiz yaşamı işler (Gorki, 2011). Öte yandan 19. yüzyıl aynı zamanda sanayileşmenin meydana getirdiği işçi sınıfının ideolojik olarak hedefte olduğu dönemdir. Bu dönemde SSCB çatısı altında işçi sınıfının hakimiyetine dayalı Marksist ideolojisini esas alan bir devlet kuruldu.

Ancak bu sistemde de ekonomide kaynak paylaşımı konusu iddia edilen adil gelir dağılımıyla sonuçlanmadı. Gelléri'nin hikayelerinde komist rejimi döneminde Budapeşte'deki çamaşırcılar ve ateşçiler geçimlerini sağlamak için mücadele ediyor. İrlanda'daki kıtlığı ve yoksulluğu McCourt "Angela'nın Külleri" adlı romanında ifade ediyor (McCourt, 2023, s.26).

Ekonomi Politikaları ve Siyasi Güç Dengesi

Edebî eserlerde ön plana çıkan ekonomik sorunlar sadece buz dağının görünen yüzü olarak değerlendirilebilir. Bu sorunların nedenleri ve çözüm imkânları esas itibarıyla siyasi gücün izlediği politikaların ekonomik boyutuna bağlıdır. Burada özellikle varıl kesim ile yoksul kesim arasındaki gelir farkının azaltılmasının etik boyutu ön plana çıkmaktadır. Daha da önemlisi burada gelir dağılımında adaletin sağlanması ancak politik gücün vergi, teşvik, sosyal destek gibi ekonomik politikalarına bağlıdır. Bu minvalde toplumun değer yargıları, inanç sistemi, sosyokültürel yapısı siyasi yönetiminin kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Burada özellikle konu krizden daha güçlenerek çıkan varıl kesim ile yoksul kesim arasındaki farkın giderek açılmasına odaklanmaktadır.

Bu açıdan şirketler ve hane halkı arasında adil bir gelir dengesi politikasından söz etmek mümkün olmadığı tezine dayanarak adil ve dayanışmaya dayalı bir ekonomik denge sağlamak için devletin elindeki kamu araçlarını ve politikasını nasıl daha etkin kullanabileceğine veya kullanmasının gerekip gerekmeyeceğine odaklanmak önemlidir. Bu çerçeveden bakıldığında Smith'in "Görünmez el" ve "homoeconomicus" teorileri ile Keynes'in "Spiritus animeles", regülasyona dayalı müdahaleci kamu politikasının temelleri ve gerekçeleri önem kazanmaktadır. Spiritus Animalis yaklaşımına göre işletmeler ve tüketiciler geleceğe yönelik beklentiler doğrultusunda karar alırlar ve bugün aldıkları kararlar ahlında gelecekteki öngünlerine ve beklentilerine göre şekillenmektedir. Tüketiciler ne kadar tasarruf etmek veya harcamak istediklerine karar verirken ve işletmeler sermaye yatırımı yapmayı düşündüklerinde gelecek beklentilerini esas alarak karar verirler (Kahya Aydın, 2023, s.67).

Öte yandan yönetimsel bir erk olarak devletin ekonomideki rolü tarih boyunca özellikle vergi, güvenlik, düzenin sağlanması, altyapı yatırımları ve sosyal adaletin tesisi ve devamlılığı açısından önem kazanmıştır. Ancak devlet bunları yaparken piyasa ekonomisi dengesi ve sosyal adaletin sağlanması noktasında sürekli ikilemlere konu olmuş, zaman zaman ekonomik kriz ve adil olmayan gelir dağılımının bizzat müsebbibi olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Marks devletin piyasa ekonomisinin bir parçası olması yerine çalışan kesimin elinde merkezi bir güç olması fikrini benimseyerek kamunun ekonomideki rolünü kabul etmiş ancak bu rolün hangi formda olması gerektiği konusunda farklı tezler ileri sürmüştür (Jespersen, 2009, s.47).

Ancak gerek Smith gerekse Marks'ın ortak noktası kontrolsüz bir piyasa yani anarşizmi reddedip belirli bir ana çerçeveye göre işleyen bir sistemi savunmalarıdır. Nitekim Smith'in serbest piyasa öğretisinde "Görünmez el" veya "homoeconomicus" kuramları bilinçli davranan, kendi çıkarlarının toplum çıkarlarıyla ortak güdüler çerçevesinde paralellik gösteren bir yaklaşıma dayandırmaktadır. Başka bir deyişle Smith'e göre ancak belirli bir ekonomik kültüre sahip toplumlarda her birey kendi çıkarını doğru bir şekilde gözetleyerek toplum olarak kalınmanın önünü açmaktadır (Herr ve Gündüz, 2016, s.114).

Öte yandan 21. yüzyıl ekonomisini tartışırken küreselleşmenin getirdiği aksaklıkları ve avantajları göz ardı etmek mümkün değildir. Günümüzde özellikle sosyal medya ve dijital iletişim araçlarının varlığı nedeniyle hane halkı ve firmalar arasındaki etkileşim ve iletişim hızı ve yoğunluğu arttığında politika belirleyicilerin ayrıca dikkate alması gereken bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda

Smith'in "görünmez el" yaklaşımı aslında her gün herkesçe takip edilebilen trendler sayesinde oldukça görünür durumdadır. Ancak burada yine etik ve sosyal adaletin sorgulaması gereken, bu bilgi akışının kimler tarafından yönetildiği ve ne kadar manipülasyon amacı taşıdığıdır. Gerçekten de özellikle finans piyasalarında asimetrik bilgi marifetiyle sermaye akışları varsıl bireyler lehinde yönlendirilmektedir. Bu durum merkez bankaları ve kamu ekonomi politikalarında olduğu gibi kripto para piyasasındaki sirkülasyonda da aynı karakteristik politikaların hâkim olmasını sağlamaktadır (Barro, 1974, s.16).

Smith fikirlerini 18. yüzyılın ortalarında, merkantilizm döneminde formüle etti; bu teori, monarşilere aşırı saray varlıklarını ticareti kontrol ederek ve ekonomiyi yönlendirerek finanse etmeleri gerektiğini öğretiyordu. Devlete karşı şüpheciliğini, modern refah devleti örneğinden değil müsrif, kendini zenginleştiren monarşilerle olan deneyiminden geliştirdi. 19. yüzyılın ortalarında, Marks'ın kapitalizme yönelik güçlü eleştirisi, erken sanayileşme ve küreselleşmenin ilk dalgası sırasında kitlelerin yoksullaşmasına bir yanıt aradı.

Bugün onun algısı, bazen düşüncelerinin çarpık bir resmini veren 20. yüzyılın devlet sosyalizmi tarafından şekilleniyor. Öte yandan 1929 buhranından sonra Keynes, küresel ekonomik kriz karşısında açıkça raydan çıkan ekonomik liberalizmi analiz etti. Onun "Genel İstihdam, Faiz ve Para Teorisi", daha sonraki demokrasilerin radikal diktatörlüklere kaymasını önlemek amacıyla ekonomik sistemi istikrara kavuşturmaya yönelik önerilerde bulunma girişimi değildi. 2007'de başlayan küresel mali krizle birlikte Keynes'in düşüncesi bir rönesans yaşıyor. Hem küresel mali piyasa düzenlemeleri hem de hükümet yatırım programları ile ilgili hususlar yeniden hararetle tartışılıyor (Krier, 2009, s.347).

Temel yönlendirmeyi sağlamanın yanı sıra, üç büyük iktisatçı Smith, Marks ve Keynes'i incelemenin çok pratik bir avantajı daha vardır. Günümüzde aşına olduğumuz ve kökenini bilmeden sıklıkla kullandığımız pek çok ekonomik imge ve açıklama bu üçü tarafından şekillendirilmiştir. Örneğin "piyasanın görünmez eli" imajı Smith tarafından ortaya atılmıştır. Piyasanın verimliliğini açıklamalıdır. Bugün bazen piyasanın her şeyi yargılayabileceği mitolojik bir dönüşüm biçiminde kullanılıyor (Cerny, 2020, s.37).

Keynes ise Smith'in serbest piyasa ekonomisine verdiği önemi ve bunun en iyi ekonomik sistem olduğuna destek vermekle beraber bir ekonomide konjonktürel dalgalanmaları ve ekonomik kriz dönemlerini ekonomik sistemin uzun vadeli eylemlerinin bir sonucu olarak görmektedir. Bu bağlamda Keynes, "Uzun vadede hepimiz ölüyoruz." ifadesini kullanarak sürekli denge ve sürekli büyümenin mümkün olmadığına vurgu yapmaktadır. Keynes bunu yaparken devletin piyasa başarısızlıklarına karşı koyma sorumluluğunu savunmaktadır. Buna göre öncelikle devletin ekonomi politikası sorumluluğu yerine piyasanın uzun vadeli kendi kendini iyileştirme gücüne güvenenleri hedef alıyor. Bu açıdan Keynes kısa ve orta vadeli ekonomi politikaları izleyerek bir krizden çıkış veya kabul edilebilir bir dengenin kurulmasını savunmaktadır (Klein, 2014, s.34).

Smith ise makro açıdan refaha ulaşmayı üç temel kaynağa dayandırmaktadır (Alada, 1992, s.310).

- Firma ve hane halkı kendi öz çıkarı ve mülkiyet arayışı güdüsüyle hareket eder.
- İş bölümü ve uzmanlaşma maliyet minimizasyonu ve kâr maksimizasyonu getirir. Bunun sonucu olarak üretim olanakları eğrisi sağa kayar ve toplumsal refah seviyesi artar.
- Serbest ticaret ve rekabet ekonomide etkinlik, verimlilik ve kârlılığı artırır.

Buna karşılık Karl Marks'ın kapitalizme yönelik eleştirisinde Smith'in serbest piyasa düşüncesine

dayanan liberal iktisatçıların serbest piyasa gelişimi yoluyla istikrar ve büyüme olarak gördükleri yaklaşımı, sınıf mücadelesi, sömürü, yoksullaşma ve proleter devrime yol açabilecek krize yatkın bir sistem olarak tanımlamaktadır. Marks özellikle “Das Kapital” adlı eserinde “artı değer” kavramı çerçevesinde sermaye sınıfının emekçi sınıfının kazanımlarını kendi hanelerine yazarak daha çok varlık elde etmeyi hedeflediklerini ve bunun da ekonomide eşitsizlik ve sürekli sınıfsal gelir farklarının oluşmasına yol açtığını ileri sürmektedir (Marks, 1887, s.24).

Keynes ise “Genel İstihdam, Faiz ve Para Teorisi” adlı eserinde (1936), piyasaların kendi kendini iyileştirme gücünü sorgulayarak serbest piyasa ekonomisinde gerektiğinde kamu müdahalesinin gerekli ve etkili bir regülatör olduğu fikrini savunmaktadır. Keynes’ göre Smith’in özgür kapitalizm doktrini ve Marks’ın rekabeti ve üretim araçlarının özel mülkiyetini reddetmesi gerçeklikten uzaktır ve uygulama sorunlarını beraberinde getirecektir. Başka bir deyişle Keynes süreklilik arz eden bir denge veya büyümenin mümkün olmadığını savunmaktadır. Bu nedenle Keynes’e göre gerektiğinde vergi, APİ, sıkı veya genişleyici para ve maliye politikalarıyla devlet ekonomiye müdahalede bulunmalıdır. Yani devlet bir regülatör veya dengeleyici rolüne sahiptir (Keynes, 2018, s.38).

Keynes, kapitalizmin verimli ve üretken ama yapısal olarak istikrarsızlığa yatkın olduğunu kabul etmektedir. Buna göre mülkiyete ve rekabete dayalı bir piyasa düzeni uygulanabilir bir sistemdir. Ancak böyle olmasına rağmen Smith’in öğretilerine dayanan neoklasik düşüncenin salt liberalist yaklaşımlarının 1929 Buhranı gibi krizlere yol açtığını ve buna çözüm olarak kamu mübadelesinin kaçınılmaz olduğunu savunmaktadır.

Günümüzde de Keynes’in piyasa ekonomisini kontrol etmeye yönelik yaklaşımları zaman zaman nükseden ekonomik krizlere devlet müdahalesinin temel dayanağı olmaktadır. İktisat teorilerinin söyleminden şu açıkça anlaşılıyor. Keynes’in ifade ettiği gibi piyasa düzenlemeleri kaçınılmazdır. Kapitalizm, Adam Smith’in beklediği gibi uyumlu bir dengeye yerleşmedi. 20. yüzyıl, toplumun geniş kesimleri için daha önce görülmemiş bir refahın yaratılmasını, toplumsal çalkantıları ve sayısız krizi beraberinde getirdi (Ayдын ve Araman, 2018, s.51).

Bu gelişmeler ekonomik teorilerin temel olarak piyasayı yönlendirmeye veya analiz etmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu bağlamda ekonomik teorilerin esas itibarıyla iki temel işlevi söz konusudur. Bunlardan birincisi piyasadaki durumu tespit etmek, ikincisi ise ekonomik sorunlara çözüm sunmak ve buna mukabil en doğru ekonomik politikayı veriler ve gerekçeler ışığında önermektir. Ancak her dönemde piyasa kendi dinamiklerine göre işlemekte ve bu teoriler farklı yorumlar ve yaklaşımlar geliştirmek zorundadır. Keynes’in esnek ve “bekle-gör ona göre müdahale et” yaklaşımı bu açıdan günümüz içinde güncelliğini ve uygulanabilirliğini ispatlamaktadır.

Nüfus Artışı, Beslenme Sorunu ve Ekonomik Kaynakların Dağılımı

Ekonomi; bir toplumun gelişmesi, refah seviyesini yükselmesi ve toplum olarak bir arada yaşayabilmesi için iyi yönetilmesi gereken bir sistemdir. Başka bir deyişle ekonomi, Yunanca aslı ile ev yönetmek günümüz anlamıyla medeni ve yerleşik bir yaşamın kurulması ve devamlılığı için gerekli bir anlayış ve idare biçimidir. Gerçekten de geçmişteki avcı ve toplayıcı bir toplumdaki günümüze küresel bazda metropollerde yaşam alanları kuran insanların bu değişim ve dönüşümü, doğal kaynakları maksimum bir şekilde değerlendirmelerine ve aynı zamanda suni üretimde başarı sağlamalarına borçludur. Günümüzde insan ihtiyaçlarının büyük çoğunluğu ham maddelerin işlenerek daha fazla ürünün elde edilmesinden karşılanmaktadır (Gordon, 1990, s.34).

Günümüzde gıdadan giyime kadar her alanda yapay ürünler marifetiyle ihtiyaçlar karşılanmaktadır. Böylece Malthus'un nüfus teorisinde ifade edilen kıtlık, mevcutta söz konusu değildir. Malthus nüfus artış oranını gıdanın yeterliliğine bağlamış ve bu bağlamda nüfusun kaçınılmaz olarak mevcut gıda kaynaklarının yetmediği noktaya kadar artacağını ve bunun da hastalık, kıtlık, savaş veya felaketlerle nüfus artışının tersine döneceğini ileri sürmüştür. Oysa günümüzdeki savaşlar gıda kıtlığından değil kaynak paylaşımı ve daha çok ekonomik ve politik güç elde etmeden kaynaklanmaktadır (Brenner vd. Theodore, 2010, s.311).

Temel olarak siyasi, sosyokültürel ve teknik gelişmeler büyük ölçüde ekonomiye bağımlıdır ve ekonomi politikaları bu olguları önemli ölçüde şekillendirmektedir. Ancak hangisinin diğerinin temel tetikleyicisi olduğu tartışma konusudur. Tıpkı "Tavuk mu yumurtadan, yumurta mı tavuktan çıkmıştır?" türünde bir paradokstan söz etmek mümkündür. Zira siyasi güçlerin aldığı kararlar ekonomide kaynakların varlığını ya da belli bir elde toplamasını sağlıyor, ekonomide alınan kararlar da siyasette belli bir gücün iktidar olmasını ve siyaset yapmasının önünü açıyor (Hansen, 1953, s.8)

Bu bağlamda Smith, Marks ve Keynes gibi kuramcılarının yaklaşımları salt ekonomik açıdan değerlendirilmeyeceği gibi salt politik olarak da ele alınmaz. Nitekim Marks sosyalizm gibi bir siyasi oluşum için bir ilham kaynağı olurken Smith ve Keynes liberalizm ve serbest piyasa ekonomisi için temel dayanak oluşturmaktadır. Sonuç itibarıyla her bir siyasi sistem kendi temellerini belirli bir ekonomik sisteme dayandırmak zorundadır ve tersi ekonomik yaklaşımlar için de geçerlidir. Yani belirli bir siyasi yaklaşımın desteğini bulmayan veya uygulama alanı elde edemeyen ekonomik yaklaşımlar önemini yitirmektedir (Tanyeri, 1994, s.145).

İktisat Teorilerinin Felsefi Düşünsel Yapısı

İktisat teorileri yalnızca bir ekonomik sistemi tanımlamaya çalışmaz, aynı zamanda siyasi aktörlerin karar alma süreçlerinde yol ve yöntem önerme konusunda etkin bir rol almaktadır. Bu çerçevede iktisadi görüşler gelir dağılımını doğrudan etkileme gücüne sahiptir. Nitekim Marks buna dikkat çekerek liberal iktisatçıların sermaye sınıfını önceleyerek emeği sadece bir girdi olarak değerlendirmesini ekonomide kaynak dağılımında adaletsizliğin ana nedeni olarak değerlendirmektedir. Nitekim asgari ücret ve emeklilik maaşları bu modeller baz alınarak belirlenmekte ve insanların yaşamları, gelecek planları bundan doğrudan etkilenmektedir. Bu bağlamda ekonomik kararlar doğrudan adalet, sosyal denge, ahlak ve etik açıdan felsefi tartışmaların odak noktasında yer almaktadır (Kabaş, 2013, s.19).

Smith ve Marks gibi sosyal bilimciler de temel olarak ekonominin işleyiş felsefesini anlamaya çalışırken siyasi ve sosyal sistemler açısından birer ekonomik sistemin gelişmesine öncülük etmişlerdir. Bir moral felsefecisi olan Smith liberal veya serbest piyasa ekonomik ekolünün öncüsü olarak kabul edilirken Marks sosyalist ekonomik modeli savunmuştur. Her iki düşünürün ana fikirlerine dayanan birçok ekonomik ve siyasi model geliştirilerek özel sektör ve kamu gücü marifetiyle ahlaki toplumsal değerler ile ekonomik düzen arayışları arasında bir denge kurulmaya çalışılmıştır (Levent, 2018, s.130).

Smith ve Marks'ın ekonomik sistemleri salt iktisat olmanın ötesine giderek siyasi, sosyal, kültürel dengeler ve beklentileri de dikkate alarak kıt olan ekonomik kaynak paylaşımına dair önerme ve öngörüler sunmaktadır. Her iki sistemin de makro ve mikro ekonomik modelleri farklılık gösterse de temel olarak insanın materyalist açıdan varoluş nedeni ve bunun devamı için kaynakları nasıl daha verimli kullanabileceğine ve kaynak paylaşımının nasıl olması gerektiğine dayanmaktadır. Smith burada serbest piyasa ekonomisi çerçevesinde kitlenin ferasetine güvenirken Marks sermaye gücünün

siyasi ve ahlaki değerleri manipüle ederek güç dengesini kendi lehinde kurmaya çalıştığını savunarak komünal karar verme mekanizmasını savunmaktadır (Tabakoğlu, 2017, s.9).

Her iki sistemde işleyişleri farklı olsa da benzer makro ve mikro ekonomik modeller bulunmaktadır. Makro düzeyde ekonomi modellerinde işsizlik, enflasyon, faiz oranları, para arzı, devletin bu yapıdaki rolüyle de ilgilenir. Bunlar vergi sistemleri, çevre politikası ve yeniden dağıtım gibi konuları içerir. Mikro düzeyde ekonomi modellerde ise ekonomik karar süreçlerin bireylerin ve firmaların rolleri ele alınır. Bu bağlamda bireylerin ekonomik karar alma saikleri, tercihler, teşvikler ve fayda kavramları ön plana çıkmaktadır (Küçükcalay, 2019, s.15).

En nihayetinde her iki modelde de düşünen ve gelişen insan davranışlarına dayalı ekonomik karar süreçlerinde ekonomik motifleri tetikleyen ve yönlendiren olaylar bir bütün olarak insani değer yargıları ve ahlak felsefesi ile ilişkilidir. Smith burada bireyin kendi faydasını ön plana çıkarmasını ahlaki olarak bir sorun olarak görmemekte tam tersine herkesin kendi çıkarını korumaya çalışırken toplumun çıkarını koruduğunu savunmaktadır, Marks ise burada güç dengelerinden söz ederek manipülasyon ve sömürü kavramları üzerine yoğunlaşmaktadır (Toksoy ve Turgut, 2023, s.16).

Bu bağlamda her iki sistemin arka planında önemli felsefi tezler bulunmaktadır. İktisat felsefesi örneğin bu modellerin normatif varsayımlarını sorgulamaktadır. Zaten ekonomik tartışmaların temelinde de teorik olarak felsefi tartışmalar bulunmaktadır ve her model kendisine uygun birer tanım geliştirmiştir. Böylece iktisadi model ve kavramların ontolojisini ve epistemolojisini, dayandığı düşüncelerin felsefesini anlamak önemlidir. Bu çerçevede gerek liberal gerekse sosyalist ekonomik sistemlerde para, iş, değer, eşitlik, etik, paylaşım, güvenlik, kamu ve bireylerin öncelikleri gibi kavramların tanımı her modele göre bir felsefi ve ahlaki çerçeveye dayandırılmıştır (Karagül, 2022, s.21).

Felsefi Açıdan Ekonomik İlişkilerin Ahlaki Boyutu

Ekonomi politikaları ve etik ya da ahlak felsefesi arasında bir bağlantı kurmak, özellikle kaynak dağılımı sorununun anlama ve anlamlandırma açısından felsefenin bakış açısını değerlendirmek önemlidir. Bu bağlamda iktisatla ilgili politikaların geliştirilmesinde felsefi bakış açılarının değerlendirilmesi elzemdir. Böylece ekonomi politikalarının geliştirilmesinde adaletin gözetilmesi ve uzun vadede toplumsal refah açısından ekonomi politikalarının sürdürülebilirliğine katkısı mümkün olacaktır (Murteza, 2019, s.34).

Tarih boyunca ekonomik kararların ve koşulların toplum yaşamındaki yeri ve önemi sürekli olarak sorgulanmıştır. Özellikle inanç sistemleri ve ahlaki normlar çerçevesinde bakıldığında ekonomik güç veya servet bir amaç değil insani değerlerin yüceltilmesi bağlamında sadece bir araçtır. Bu açıdan yardımlaşma, zekât, sosyal sorumluluk gibi kavramlar çerçevesinde servetin veya ekonomik kaynakların toplumsal adaletin sağlanmasına katkı sunacak şekilde paylaşılması teşvik edilmiştir (Bateman, 2008, s.17).

Öte yandan insanların gerek birey gerekse toplum olarak hayatlarını ekonomik olarak belirli bir gelir seviyesinde tutabilmesi ve buna bağlı olarak davranışlarının sosyal ve ekonomik gelişmelere göre analiz edilmesi yüzyıllar boyunca birçok bilimsel alanda ve teknik-felsefi çalışmalarda ön plana çıkmıştır. Antik Yunan felsefesinde buna dair tartışmalar daha sonra geliştirilerek bugünkü ekonomik teorilerin temeli atılmıştır (Ruben ve Dumludağ, 2015, s.20). Xenophon (M.Ö. 425) çalışmalarında Yunan şehir devletlerinin yönetiminde etkinlik ve verimlilik açısından ticarete faturaların hazırlanması, alışverişin kayıt altına alınması, günlük harcamaların düzenlenmesi, bütçe yönetimi ve tasarruf konularında

çalışmalar yapmıştır. Bu gelişmeleri müteakiben Avrupa'da ekonomik değişim ve dönüşüm sürecinde uygulama ile teori arasında bir uyumun gerçekleşmesi, kaynak paylaşımı ve üretimde doğru kararların alınması yönünde Thomas Aquinas, François Quesnay, Adam Smith, Karl Marks, John M. Keynes ve Milton Friedman gibi sosyal bilimcilerin düşünceleri insanların ekonomik ve sosyal yaşamlarında karşılaştıkları sorunları sahip oldukları kıt kaynaklarla optimal çözüme konusunda bilimsel bir yol gösterici olmaya dayanmaktadır (Alpago, 2018:13)

Bu çerçevede bakıldığında felsefe tüm bilimlerin çıkış noktası ve ana dayanağı olarak ekonomik değişim ve dönüşüm süreçleriyle de yakından ilgilenmektedir. Bir iddiaya ve anlamlandırma sürecine dayandırarak olayları sorgulama ve elde edilen verileri veya varılan sonucu sistematik bir şekilde değerlendirerek belirli bir kavramsal dizin ve mantıklı çerçeveye almak felsefenin temel yaklaşımını oluşturmaktadır. Kısacası felsefe varlıkların, olayların, döngülerin kaynağını, anlamını ve nedenlerini sorgulama, kodlama ve bilgiye dayandırarak bilimsel olarak araştırılmasını temel almaktadır (Deleuze and Guattari, 2019, s.12). Bu çerçevede bakıldığında felsefenin bir alt dalı olarak gelişen ekonomi biliminin temel çıkış noktası da insanların hayat mücadelesinde kıt kaynakları sonsuz ihtiyaçları doğrultusunda maksimum fayda getirecek şekilde yönetmeyi ön plana çıkarmaktadır. Böylece ekonomi politikaları ve kuramları temel olarak bireylerin ve hane halkının davranış saiklerini maliyet, marjinal fayda, kâr maksimizasyonu ve beklentilerine dayandırarak anlamlandırma ve buna göre stratejiler geliştirmeye dayanmaktadır (Smith, 2005)

İktisat bilimin aksine felsefede matematiksel kesinlik yoktur. Ancak bu, felsefi düşüncede kesinlik talebinin olmadığı anlamına gelmez. Tam tersine doğruluk, kişinin kendi bilgisini, ön varsayımları sorgulanacak ve bu şekilde yalnızca tüm potansiyeliyle görülebilecek şekilde gerekçelendirme girişiminde yatmaktadır. Akıl yürütmenin anlaşılabilirliğinin felsefi araştırmanın önemli bir parçası olmasının nedeni budur. Aynı zamanda felsefenin ele aldığı sorunların, gün ışığına çıkardığı ve ortaya koyduğu bilgilerin çok ciddi olduğunu felsefi ve etik soruların öneminin özellikle kriz zamanlarında belirginleştiği bir gerçektir. Zaten bütün bilimsel yaklaşımlarda olduğu gibi felsefenin bilgiyi ele alma biçimi metodolojik olarak ölçmeye, gerekçelendirmeye ve sistematik bir şekilde ele alamaya dayandığı için kabul edilebilir ve elde edilen verilere göre ispatlanabilir veya çürütülebilir nitelikte olduğu söylenebilir (Şimşek, 2012:28).

En nihayetinde disiplinler arası bir çerçevede konu ele alındığında felsefe ve ekonomi birbiriyle doğrudan bağlantılı birer sosyal bilim dalıdır. Her ikisi de insan davranışları üzerine odaklanır ve sorunların çözümünde bir rol almayı temel hedef edinir. Başka bir ifadeyle her bilim gibi iktisat ve felsefe de apaçık olmayan ancak açıklığa kavuşturulması gereken kavramlara ve yaklaşımlara dayanmaktadır (Cebeci, 2017, s.417). Her iki bilim dalı da tanımlanması gereken olayları veya davranışları belirli kriterlere göre ölçmeye veya anlamlandırma çalışmaktadır. İktisat bunu ekonomik verilere dayandırarak değerlendirirken felsefenin bu bağlamda katkısı hem tanıma giden yolu hem de tanımın kendisini ön koşulları ve olanaklarıyla görünür kılmak ve böylece örneğin bir olgunun değiştirilmiş, genişletilmiş veya yeni bir tanımının ortaya çıkmasına fırsat sağlamaya yöneliktir (Röpkeve Cemil, 2011, s.43).

Felsefede öznelden genele akıl yürütürken “İnsanlar ölümlüdür, Sokrates de bir insandır, o halde Sokrates de ölümlüdür.” önermesinde olduğu gibi oldukça net ve bariz bir örnek verilebileceği gibi daha karmaşık mantıksal akıl yürümelere de başvurabilir. İktisatta bir ekonomik olayın ölçümü ve değerlendirmesi de benzer şekilde bir mantığa dayanmaktadır. Örneğin yoksulluk sınırı altında kalan bireyler yoksul olarak adlandırılırken esas olan bu durumun herkesçe kabul edilmiş olmasıdır. Oysa

yoksulluk sınırı gibi bir kavramın henüz kullanılmadığı sanayi öncesi toplumlarda fakirlik ve kölelik gibi kavramlarla insanlar gelir durumlarına göre sınıflandırılmış ve bu normalite olarak kabul edilmiştir (Yılmaz, 2009, s.61).

Geçmişten Günümüze Ekonomik Açından Ahlak, Etik ve Sosyal Adalet

İnsan toplulukları ilk çağlardan günümüze kadar sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci içerisinde yer almıştır. Bu süreci belirleyen veya yönlendiren en önemli ögelerin başında ekonomik koşullar gelmektedir. Ekonomik koşullar ise var olan ve mevcut koşullar altında ulaşılabilir kaynaklardan teşkil olunmaktadır. Ancak bu kaynaklar kıt ve sınırlıdır. İşte bu yüzden her çağda ve her toplumda var olan kaynakların paylaşımı kişilerin veya kurumların bunları elde edebilmek için yaptıkları çalışma ve performansa bağlı olmasının yanı sıra etik ve ahlaki olarak nasıl bir yol ve yöntem izlenmesi gerektiğine bağlıdır. Başka bir deyişle güç veya kabiliyetin yanı sıra insani değerler çerçevesinde bu kaynakların sosyal ve ahlaki sorumluluk bağlamında mümkün olduğunda adil paylaşılması veya en azından birtakım kişi veya toplumların bundan en azından asgari düzeyde yararlanmasına olanak tanınması ahlaki bir sorumluluk gerektirmektedir. Bu sorumluluğun derecesi, boyutları ve ölçütleri ise zamana ve içinde yaşanılan koşullara göre şekillenmektedir (Yanık, 2020, s.22).

Esas itibarıyla etik ve ahlaki kurallar ön koşullar olmadan ortaya çıkmaz. Tarihte 19. yüzyıl sonlarına kadar kölelik, yoksulluk ve açlıktan ölme olağan birer toplumsal gerçek olarak kabul edildiğinde bugünkü anlamda ekonomide adaletli kaynak dağılımı gibi kavramlar daha çok ideolojik kavramlar olarak görülmüştür. Marks ve Engels de temel olarak ekonomide eşit kaynak dağılımından ziyade kapitalizme karşı çıkararak geliştikleri sosyalist sistemi savunmuşlardır. Yani temel hedefleri sosyalizmi egemen kılmaktır, bu uğurda savaş ve bunun neticesinden meydana gelecek yıkım ve yoksulluğu da hedeflerine ulaşmak için gerekli görmüşlerdir. Nitekim sosyalist düşünceye göre kapitalist sistem ancak sistemin iflası ve dolayısıyla insanların çaresizlik içinde kalıp sosyalizme yönelmesiyle mümkün olacaktır (Weber, 1999, s.50).

Özellikle inanç sistemleri ahlak, vicdan ve adalet kavramları üzerinde yoğunlaşarak insanların bu değerlere tutunarak daha değerli ve önemli hissetmelerine destek vermiştir. Bu durum özellikle semavi dinlerde somut bir şekilde gözlemlenmektedir. Bundan öncesine bakıldığında örneğin antik Yunan'da vicdan ve travmadan söz edilmez. Örneğin İlyada'da psikolojik olaylara ilişkin herhangi bir ifade yoktur. İnsanların vicdanından söz edilmez ve kişisel suçluluk duygusundan özgürdürler (Ügener, 2006, s.21),

Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarında da toplumda ahlak ve adaleti sağlamak önemli olsa da esas önemsenen şey; ne pahasına olursa olsun kurulmuş olan toplumsal düzenin korunmasıydı. Bu yüzden kölelik sistemi ve gelir adaletsizliği olağan bir gerçek olarak görülmekteydi. Ancak Sokrates ile başlayan ve Aristoteles ile devam eden felsefi yaklaşımlarda ahlak ve eşitlik ilkeleri ve devletin bu süreçteki sorumlulukları ve rolü açıkça irdelenmeye başlanmıştır. Bu açıdan felsefi düşüncenin ekonomik açıdan kabul edilebilir ve sürdürülebilir adaletli bir gelir dağılımı fikrinin toplumsal yaşama yerleşmesinde ve teorik temel kazanmasında etkin bir rol oynamıştır.

Bu çerçevede özellikle Aristoteles'ten bu yana Antik Çağ'da ve Orta Çağ'da da ekonomiyi ahlaki olarak değerlendirmek önem kazanmıştır. Ekonomi toplumla bütünleşmiştir ve bu da ahlaki bir temele dayanmaya başlamıştır. Örneğin Platon'a göre para veya satın alam gücü sosyal bir araçtır. Faaliyetler ve ihtiyaçlar arasındaki niteliksel farklılıklar arasında köprü kurmaya hizmet eder. Ekonomik gücün amacı toplumsal mutluluğu mümkün kılmaktır. Bu yaklaşımın etkilerini 18. yüzyıla kadar izlemek

mümkündür. Nitekim Thomas Aquinas, Aristoteles'e atıfta bulunularak ekonomik sistemin ahlaki bir yapıya sahip olması gerektiğini savunmuştur. Aquinas bu açıdan adil fiyat ilkesini ön plana çıkarmaktadır. Smith'e göre de insan, doğasından kaynaklanan bir ahlak yetisine sahiptir (Smith 1994, 250).

Homo Economicus ve Neoklasik Yaklaşımlarında Ekonomik Kuramların Ahlaki Boyutu

Sanayi Devrimi ile ekonomik ve sosyal açıdan özellikle Batı toplumu radikal bir değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Bu dönemde ekonomik adaletin sağlanmaması ve kıt kaynakların paylaşım sorununun ahlak ve sosyal sorumluluk gibi kavramlarla tek başlarına ifade edilmeyeceği düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu durum hem işveren hem işçiler hem de toplumun diğer katmanları için aynı yönde bir gelişmeye yol açmıştır. Artık ahlak ve etik gibi kişinin vicdanına ve sahip olduğu inanç değerlerine hitap eden yaklaşımlar yerini yasal güvenceler ve somut sözleşmelere bırakmaya başlamıştır (Weber, 1999, s.11).

Bu çerçeve sermaye sahipleri kâr maksimizasyonu için maliyet minimizasyonunu ön plana çıkarırken çalışanlar ve emek gücüne dayanan işler yapan kesimler asgari ücret, belirli çalışma saatleri, emeklilik ve sosyal haklar gibi kavramlar çerçevesinde yasal güvencelere başvurmaya başlamıştır. Kısacası sermaye sınıfı, özellikle kapitalist sistemde kârlılık için her türlü yönetime başvururken ve burada ahlak ve etik değerler yerine kendi öz çıkarlarını öncelerken emekçi kesim vicdan veya ahlaki değer yaklaşımları veya söylemleri yerine pozitivist yaklaşımlar çerçevesinde yasal yöntemlere başvurmuştur. Buna karşılık emekçiler devlet denetiminde çalışma koşulları ve emeklilik hakları yanı sıra kitlesel baskı yapabilecek sendika gibi sivil inisiyatiflere de ağırlık vermeye başlamıştır (Sakal ve Kitapçı, 2009, s.64).

Bu süreç elbette sosyal bilimciler açısından da yeni bir değişim ve dönüşüm anlamına gelmektedir. Nitekim Smith'in piyasa ekonomisini "gizli el" misali ilahi bir düzenle dengeleneceği düşüncesi yerine Malthus'un nüfus teorisindeki gerçekçi veya kötümser yaklaşımı ağırlık kazanmaya başlamıştır. Daha sonra Ricardo bir adım öteye giderek ancak karşılıklı iş birliği ve ortak çıkara dayalı ekonomik ilişkilerin refah veya ekonomik güç sağlayabileceği fikrini güçlendirmiştir. Bu temel yaklaşıma göre Tanrı, ahlak ve doğal denge yerine ticari çabalar, eğitim ve pozitif bilimsel yaklaşımlar refah getirecektir.

Böylece geleneksel bilinç psikolojisi davranışsal psikolojiye dönüştü. Bunun sonucu olarak iktisat teorisi ahlaki açıdan etik ve inanç yerine salt ekonomik önceliklere dayandırılmaya başlandı. Ekonomide ahlak yerini kâr peşinde koşan ve bunu elde edebilmek için yasal olan her yolu mübah gören anlayış hâkim olmaya başladı. Bu durum "vahşi kapitalizm" olarak da anılmaya başlandı. Sonuç itibarıyla yeni *Homoeconomicus*'un ruhu tamamen nesneleşmiş, o mekaniğe benzer yasalara tabi olmuştur. Daha önce bilinç olarak adlandırılan şey, ilk neoklasikler tarafından yarı-mekanik bir alan yani fayda işlevi veya tercih sırası aracılığıyla modellendi (Schumpeter, 1954, s.53).

Neoklasik model özneler, bir nesne karakterinin ötesine geçen herhangi bir özelliğe sahip olmayabilirler. Buna göre ekonomik kişi, bilgi işleyen bir varlık olarak düşünülür. Sabit bir algoritma kullanarak dış dünyadan gelen verileri değerlendirir ve bunu arz veya talep sinyalleri şeklinde tepki verir. Netice itibarıyla ekonomik eylem, bireylere piyasalardaki fiyatları belirlenme noktasında akan bilgilerin en uygun şekilde işlenmesine dayanır. Faydaların veya tercihlerin sırası, kökeni veya değişimi süreci onların gelirlerine bağlı olduğu gibi reklamlar yoluyla bilgilendirme veya manipüle edilmeye de bağlıdır.

Neoklasik teoride bilinçli bireylerin yaptığı seçimle hiçbir ortak yanı yoktur. Avusturya iktisat okulunda

Carl Menger de benzer bir görüş belirterek kararların veya tercihlerin piyasanın o andaki durumuna göre şekillendiğini ifade etmiştir. Vahşi kapitalizmde veya neoklasik teoride Smith'in homo economicus yaklaşımı kabul edilmekte ancak Smith'in aksine belirli bir ahlaki veya toplumsal dayanışma yerine gerçek anlamda ahlaki düşüncelere yer vermeyen bir düşünceye dayanmaktadır. Bu bağlamda ahlakın kaynağı Descartes'in da ifade ettiği gibi tamamen insanın iç dünyası ile alakalıdır ve toplumsal ekonomik yönelimler bunun dışında gelişir. Neoklasik teoride ahlak tercih ilişkilerinin gidişatına göre farklılık göstermektedir. Bu açıdan bireyler ekonomik kararlar alırken pragmatik ve çıkarlarının önceliğine göre bir davranış sergiler, böylece bunun sonuçlarının ahlakla bağdaşma durumu sorgulanmaz. Bu konuda Kant'ın bakış açısına göre ise insan eyleminin üç temel biçimi arasında ayırım yapar: teknik eylem, pragmatik eylem ve ahlaki eylem. Teknik eylem nesnelere, makinelere, şeylere yöneliktir. Bu anlamda oyuncu açısından beceri gerektirir. Pragmatik eylem insanlarla ve onların arasındaki etkileşimlerle ilgilidir. Sağduyu gerektirir. Ahlaki eylem, ahlaki normları, etik değerleri ima eder. Bilgelik gerektirir (Thomas, 2005, s.30).

Smith'e dayanan temel olarak liberal ekonomik sistemde insanların neden yoksul olduğu veya yoksullukla nasıl mücadele etmesi gerektiğine dair yaklaşımlar sadece sosyal projeler bazında irdelenir. Temel düşünce sermaye birikimi/akümüülasyonu gerçekleştirmek için kâr maksimizasyonu ve kaynakların optimal kullanımı hedeflenir ve tüm kuramlar, modeller, istatistikler bu amaca ulaşmak için önem kazanır. Oysa Marks'ın iktisadi felsefesi üretim sürecine girmeden önce rollerin doğru belirlenmesi, ortaya çıkan ürünlerin ve/veya değerlerin kimler tarafından nasıl elde edildiği ve kimlerin bundan ne ölçüde pay sahibi olması gerektiği üzerine odaklanılır. Bu yüzden Marks'a göre kapitalizmin ne pahasına olursa olsun daha çok üretim felsefi yerine kaynakların üretiminde emeğin katkısının paylaşımında birinci önceliğe sahip olmasını savunarak işin ahlaki ve etkin kısmı üzerinde yoğunlaşmak önemlidir.

Günümüz neoliberalizmde neoklasiklerin yanı sıra Hayek ve Mises geleneğindeki Avusturya Okulu da önemlidir. Mises ve Hayek'in özneliği ahlaktan yoksundur ve aynı zamanda kapitalizmin ahlaki eleştirisini imkânsız kılmak ister. Mises ekonomik teorisini bir eylem teorisine dayandırıyor. Hayek ise kapitalizme nihai bir felsefi temel kazandırmayı amaçlayarak piyasayı ve ekonomi ajanlarının davranışlarını sürekli şartlara göre yenilenmesi gereken piyasa ilişkilerine dayandırmaktadır. Hayek'e göre insanlığın piyasaya doğru doğal evrimi, ahlakın bir evrimidir. Buna göre ekonomide makro ve mikro davranışlar aslında ilk çağlardan günümüze kadar aynıdır ve sadece günün ve ekonomik koşulların dayatmalarına uyum sağlayarak yeniden re-formüle edilmiştir. Buna göre ilk çağlardaki bir makro veya mikro ekonomik davranışın ortak noktası hayatta kalmaya dayanmaktadır. Bunun ahlaki ve mantık yönü ise içinde yaşanılan çağa ve zaman göre yöntemsel olarak farklılık gösterebilmektedir (Baş, 2009, s.63).

En nihayetinde Hayek ve Mises piyasa ekonomik sistemi ve bu sistemdeki davranışları kişisel olmayan sinyaller bütünü olarak değerlendirir. Bu açıdan ekonomik ajanların piyasaya güvenmeleri ve buna göre pozisyon almaları gerekmektedir. Bu bağlamda Avusturya iktisat okulu temel olarak serbest piyasa ekonomisine inanmakta ve bunun ahlaki olarak insan fitratına uygun olduğunu savunmaktadır. Nitekim Keynes, bu yönde bir düşünceyi destekleyerek piyasa davranışlarını tıpkı göçmen kuşların davranışlarına benzeterek gerektiğinde kendiliğinde meydana gelen iç güdülere dayandırmaktadır ve bunu "Spiritus Animales" kavramıyla gerekçelendirmektedir. Spiritus Animales, Keynesyenlere göre ekonomik dalgalanmalara ve istemsiz işsizliğe yol açabilen düşüncesiz içgüdüler, duygular ve sürü davranışları gibi ekonomik faaliyetteki irrasyonel unsurları ifade eder (Bello, 2008, s.65).

İktisat bilimi ekonomik olayları mikro ve makroekonomik bakış açıları çerçevesinde analiz eder, konseptler oluşturur, projeler yürütür ve öngörüye dayalı hesaplamalar doğrultusunda önerilerde bulunur. Buna karşılık edebî eserlerde ekonomik olayların toplum ve bireyler üzerindeki etkileri belirli bir senaryo çerçevesinde olay örgüsüne entegre edilerek sunulur. Ekonomik krizlerin sonuçlarını, finans piyasalarındaki hile ve dramatik iflasları, göçün ve savaşların neden olduğu ekonomik çöküntüleri konu alan çok sayıda edebî esere rastlamak mümkündür. Edebî eserlerde ekonomik olayların duygusal, psikolojik, sosyolojik ve hatta reel ekonomik sonuçları hakkında bir kanıya varmak mümkün olabilmektedir ve hatta bezen tek kaynak olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim Homeros'un "İlyada ve Odyssea" adlı manzum eseri M.Ö. 12. veya 13. yüzyılda meydana gelen Truva savaşı ve onun ekonomik boyutları hakkında yazılı yegâne eser olarak görülmektedir (Homeros, 2022). Ayrıca Marko Polo, İbn Batuta, Evliya Çelebi gibi gezginlerin edebî eser tarzında yazdıkları gezi yazıları dönemlerine ait iktisadi olayları anlamada çok önemli birer kaynak eser olarak görülmektedir. Bu açıdan edebî eserler özellikle iktisadi düşünce tarihi açısından önemli veri kaynağı olarak değerlendirilebilir.

Marko Polo, İbn Batuta ve Evliya Çelebi gibi gezginlerin eserlerinde iktisadi olaylar genellikle dönemin şartları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu eserlerin ortak noktası ise ekonomik sorunların psikolojik ve travmatik sonuçlarının göz ardı edilmesidir. Bu eserlerde yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği, kölelik sistemi gibi kavramlar hayatın olağan bir durumu olarak sunulmuştur. Bu eserlerde yönetici ve gücü elinde bulunduran sınıfın içinde yaşadığı bolluk ve zenginlikten övgüyle söz edilirken, köle sınıfının içinde bulunduğu yoksulluk ve dışlanmışlık durumuna bir eşyadan, maldan veya metadan söz edinilir gibi değinilmiştir. Bu açıdan günümüz koşulları çerçevesinde ele alındığında yoksulluk, adil gelir dağılımı ve sosyoekonomik adalet kavramlarının Smith, Marks ve bunları takip eden iktisatçılar tarafından teorik temel dayandırılarak bugünkü anlamda insan hakları çerçevesine alındığı sonucuna varmak mümkündür. Masal, roman ve gezi yazılarında tespit edilebilen bir diğer hususta bugünkü demokrasi anlayışı yerine yönetici sınıfın ayrıcalıklı durumunun ön plana çıkarılmasıdır. Yönetici sınıf kendisini tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak görür ve toplumun ona kayıtsız şartsız itaatini bekler. Bu bağlamda bugünkü ekonomik bakış açıları açısından kabul edilemeyen yoksulluk ve kölelik gibi durumlar olağan yaşamın bir parçası ve gereği olarak sunulmaktadır (Alpago, 2022, s.76).

Sonuç

Edebiyat bir toplumdaki ekonomik durumun yarattığı travma veya olumlu gelişmelerin toplumun sosyopsikolojik yapısı üzerindeki etkilerini gözlemlemek açısından önemli bir kaynaktır. Bu bağlamda bu çalışmanın konuyu çok boyutlu ve disiplinler arası bir bakış açısıyla ele alması yenilikçi bir perspektifin geliştirilmesine öncülük etmektedir. Nitekim iktisat biliminin temel dayanağı olarak görülen Smith iktisadını etğin devamı olarak görüyor: Ekonomik faaliyeti yoluyla birey yalnızca kendi refahını değil aynı zamanda toplumun refahını da artırır. Bireyin mutluluğu toplumun mutluluğunu besler. Smith'e göre etik ve piyasa neredeyse aynıdır: Geleneksel değerler değil, serbest piyasa insanlara nasıl yaşamaları gerektiği konusunda yön verir. Piyasanın kimseyi doğrudan bir şekilde bunu yapmaya zorlamadığını belirtmek gerekir. Piyasaya katılmaya özgürce karar verirsiniz ancak bu piyasanın kurallarına veya "görünmez elin" yaptıklarına uyarsanız başarılı bir şekilde yapılabilir.

Smith'in klasik ekonomisi kendisini etik bir doktrin olarak görmüyordu ama yine de etik ön koşulları vardı: özgürlük ve akılla hareket eden bir kişinin imajı. Bu özgürlükle, yaptığı iş aracılığıyla ekonomik refahı artırır ve böylece kendisi ve bir bütün olarak toplum için fayda sağlar. Bu öğretiyi aynı zamanda, çoğunlukla hala soylular veya monarşi tarafından şekillendirilen mevcut toplumsal koşulların keskin bir eleştirisidir. Artık malların dağıtımına karar vermesi gereken şey statü değil, bireyin performansı

olmalıdır ancak yoksulların da katılımı gerekir.

Karl Marks'ın ekonomi öğretisi belli bir insan imajı olmadan anlaşılabilir. Marks, kapitalist sistemdeki insanlarda bir şeylerin temelden yanlış olduğunu kabul eder. Eylemlerin asıl öznesi olan insanlar bir nesneye dönüşürler: Belirli bir amaca, üretime hizmet ederler. Tersine, üretilen şey bir özne haline gelir: Kendi değeri vardır ve hatta neredeyse sihirli bir şekilde kendine ait bir hayat sürer. İnsanlar ve mallar rol değiştirir: Yöneten yönetilene dönüşür ve bunun tersi de geçerlidir. Marks'ın hedefi, özgürce gelişebilmek için kapitalizmin prangalarından kurtulması gereken insanın özgürlüğüdür. Bu özgürlük diyalektik olarak bir diktatörlüğe bağlıdır: sermayenin egemenliğini ve sermaye arzusunun kırılmak zorunda olan proletaryanın diktatörlüğü. Bu arzu var olduğu sürece diktatörlük gereklidir ve bu da özgürlüğe giden yolu açabilir.

Ekonomik durumun birey toplum üzerindeki etkileri, nedenleri ve sonuçları edebî eser veya kutsal kitaplarda öteden beri işlenmektedir. Ancak bu kaynaklarda amaç yatırımcıları ve ekonomik ajanları daha doğru karar verme konusunda bilgilendirmek değildir. Amaç konunun toplum üzerindeki çok yönlü sonuçlarını değerlendirmektir. Nitekim kutsal kitaplarda geçen Hz. Yusuf'un kıtlığa karşı aldığı isabetli ekonomik önlemler rasyonel iktisadi karar olarak tanımlanmak yerine ilahi bir mucize olarak sunulmaktadır. Neticede ekonomik durumun özellikle insanların duyguları, inançları, sosyal yaşamları üzerindeki etkilerini bilimsel iktisadi kaynaklarda görmek pek mümkün değildir. Anca bu kaynaklar bilimsel olarak sınıflandırılmasa da özellikle iktisadi düşünce tarihi, iktisat sosyolojisi ve iktisat teroisinin nöroekonomik boyutu açısından veri olarak değerlendirilebilir. İktisat kitaplarında ekonomi konusu tamamıyla maddiyatla ilgilidir ve temel amaç ekonomik fayda sağlayabilecek maddi değerin artırılmasına yönelik en isabetli kararların alınmasına katkı sağlamaktır.

Kaynakça

- Alada, A. D. (1992). « Keynes'de Belirsizlik Üzerine Düşünceler » iktisat Dergisi sayı. 325.
- Ali, S. (2019). Kuyucaklı Yusuf, 63. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Alpago, H. (2018). İktisadi Düşünce Tarihi, Çizgi Kitapevi, Konya
- Alpago, H. (2022a). Kadrosuz Öğretmen, KDY, İstanbul
- Alpago, H. (2022b). Kesin Dönüş, KDY, İstanbul
- Aydın, Y., & Araman, S. (2018). Konjonktür ve Kriz Teorileri: Marks, Keynes ve Schumpeter. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 45-67.
- Barro, R. J., (1974). "Are Government Bonds Net Wealth?", *Journal of Political Economy*, 82.
- Baş, K. (2009). Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18 (1), 49-70.
- Bateman, B. W. (2010). Keynes ve Keynesçilik, (Ed.) Backhouse, R. E. ve Bateman, B. W., Keynes içinde, Dost Kitabevi, Ankara
- Bello, W. (2008). Will Capitalism Survive Climate Change? *Chain Reaction*, (104) December.
- Brenner, N., Peck, J. & Theodore (2010). After Neoliberalization?. *Globalizations*, 7(3), 345.
- Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(1), 13-24.
- Eco, U. (2019). *Gülün Adı*, Can Yayınları, İstanbul
- Gordon, R. J., (1990). "What is New Keynesian Economics?", *Journal of Economic Literature*, 28.
- Gorki, M. (2011). *Foma*, Elips Kitap
- Hansen, A. H., (1953). *A Guide to Keynes*, New York.
- Herr, H., & Gündüz, Ü. (2016). Keynes ve Keynes'i Yorumlayanlar. *Toplum Ve Demokrasi Dergisi*, 3(6), 103-124.
- Hmeros, (2022). *İlyada ve Odyssea*, (Belgin Çınar, Çev.) Arkadaş Yayınları, Ankara
- Hugo, V. (2018). *Sefiller*, Kapra Yayıncılık, İstanbul
- Jespersen, J. (2009). *Macroeconomic Methodology a Post-Keynesian Perspective*. Cheltenham & Northampton, MA: Edward Elgar.
- Kabaş, Y. D. D. T. (2013). *İktisat Sosyolojisinin Doğuşu Ve Yükselişi*.
- Kahya Aydın, P. (2023). Quo Vadis Neoliberalism: A Carefrontation of Veblen, Keynes, and Marx. *Fiscoeconomia*, 7(1), 724-736. <https://doi.org/10.25295/fsecon.1172538>
- Karagül, M. (2022). İktisat Ahlak ve Kapitalizm. Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1), 1-21.
- Kemal, Y. (2021). *İnce Memed I, II, III, IV*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Kermode, M. (2014). *Esaretin Bedeli*, (Hakkı Doğan Dalay, Çev.), Alfa Yayınları, İstanbul
- Keynes, J. M. (2018). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Cambridge: Palgrave Macmillan.
- Klein, N. (2014). *This Changes Everything Capitalism vs. the Climate*. London: Allen Lane.
- Krier, D. (2009). Finance Capital, Neo-Liberalism and Critical Institutionalism. *Critical Sociology*, 35(3), 395-416.
- Küçükkalay, A. M. (2019). *Adam Smith: Ahlak Felsefesinden Politik Ekonomiye Bir Filozof*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Levent, A. (2018). Sabri Ülgener, Keynesyen İktisat Ve Liberalizm. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 15(54), 143-161.

- Lewis, (2014). *Baba - The Godfather*, (Kemal Atakay, Çev.), Alfa Yayınları, İstanbul
- Marx, K. (1887). *Capital a Critique of Political Economy*. Moscow, USSR: Progress Publishers.
- Marxian Value Theory. *Historical Materialism*, 6(1), 27-66.
- Mc McCOURT, F. *Angela'nın Külleri*, Çev. Neşe Olcaytu, Epsilon Yayınları, İstanbul
- Murray, P. (2000). Marx's "Truly Social" Labour Theory of Value: Part I, Abstract, Labour in
- Murteza, G. (2019). *Ahlak, İktisat ve Bilim: Adam Smith Felsefesine Giriş*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- O'Hara, P. (2002). The Contemporary Relevance of Thorstein Veblen's Institutional-Evolutionary Political Economy. *History of Economics Review*, 35, 78-103.
- Pamuk, O. (2019). *Kafamda bir tuhaflik*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Röpke, W., & Cemil, B. (2011). İktisat İlmi Ve İktisat Siyaseti. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 1(1), 41-47.
- Ruben, E. ve Dumludağ, D. (2015). "İktisat ve Psikoloji", Der. Devrim Dumludağ vd., içinde İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar, İstanbul: İmge Kitabev
- Sakal, M., & Kitapçı, İ. (2009). Siyasal Ahlak Dışı Davranışlara Farklı Bir Çözüm: Anayasal İktisat ve Ahlak Anlayışı. *Sosyoekonomi*, 10(10). <https://doi.org/10.17233/se.08884>
- Schumpeter, J.A., (1954) : *History of Economic Analysis [İktisadi Analizin Tarihi]*, Allen and Unwin, London.
- Screpanti, E. & Zamagni, S. (2005) *An Outline of the History of Economic , Thought*. Oxford: Oxford University Press.
- Tabakoğlu, A. (2017). İktisat ve Ahlak, İnsan Ahlak ve İktisat, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları 77, Hatay.
- Tabakoğlu, A. (2017). İktisat ve Ahlak, İnsan Ahlak ve İktisat, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları 77, Hatay.
- Tanyeri, İ. (1994). Keynes 'De Faiz Oranı, Sermayenin Marjinal Etkinliği Yatırım Analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12, 33
- Thomas, L. (2005). *Morality and a Meaningful Life*, Philosophical Papers, November, 1-38.
- Toksoy, E. S., & Turgut, M. (2023). İktisadi Rasyonalite Kavramının Davranışsal İktisat Kapsamında Değerlendirilmesi. *Uluslararası Finansal Ekonomi Ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi*, 4(2), 1-14.
- Tolstoy, L.N. (2021). *Öyküler, Efendi ile Uşağı*, Kapra Yayınları
- Ülgener, Sabri (2006): *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Derin Yayınları
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Gürata, Ayraç Yay, Ankara, s. 50.
- Yanık, M. (2020). *Ahlak, İktisat Ve Bilim: Adam Smith Felsefesine Giriş*. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1), 169-171.
- Yılmaz F. (2009). *Rasyonalite/ İktisat Özelinde Bir Tartışma*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2009, s.67